

Historia magistra vitae

Miriám Kašparová, kategorie C, 18 let, septima (7.P)

Gymnázium Polička, nábřeží Svobody 306, 572 01 Polička, tel.: 461 722 102, e-mail: info@gympolicka.cz

Vyučující: Mgr. Jana Galgociová, e-mail: galgociova@gympolicka.cz

„Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur...“

Když římský státník, filozof a rétor Marcus Tullius Cicero ve svém díle De oratore (O řečníkovi) popsal historii jako „svědectví časů, světlo pravdy, život paměti, učitelku života a zvěstovatelku dávných dob“, poskytl čtenáři svých úvah v lecčems (i z objektivního hlediska vzato) poměrně věrný obraz reality, ale také – stručnému vyjádření navzdory – velmi obsáhlý materiál k přemýšlení.

Pokusme se tedy hned na začátku, třeba i za pomoci vhodných příkladů, které nám ukázala sama historie, podrobit její jednotlivé charakteristiky drobnému kritickému hodnocení.

Je historie svědectvím časů? Nesporně ano. Pokud listujeme obecní kronikou nebo třeba záznamy o stavebním vývoji šlechtického sídla, máme před sebou (zpravidla) autenticky popsané události, které se staly, ale zároveň se mezi řádky dozvídáme i mnohé o popisovaných časech v širších souvislostech. Mimo jiné i ze způsobu vyjadřování, z písarských, ilustrátorských či iluminátorských dovedností letopisce, ba dokonce i z použitého papíru či pergamenu a knižní vazby... O mnohém svědčí stav oné kroniky, z něhož pak můžeme usuzovat, jak s ní bylo zacházeno a proč se tak v kontextu příslušného časového rámce dalo. V tomto směru je historie i onou zvěstovatelkou dávných dob a zcela samozřejmě i životem paměti.

Je ale historie i světlem pravdy? Jsem přesvědčena, že tady už tak jednoznačně odpovědět nemůžeme. Vnímání jakékoli historické události i osobnosti bude vždy poznamenáno jistou mírou subjektivity – ať už toho, kdo o ní píše, nebo toho, kdo pak jeho zprávu čte.

Vždyť – jak vnímala Bílou horu Habsburkům nakloněná šlechta, a jak ji vnímaly české stavy, tehdejší Jednota bratrská nebo třeba sám Jan Amos Komenský?! Pro jedny šlo o velké vítězství, pro druhé o těžkou porážku. Podle toho se různí i popisy této historické události. Ty bezprostřední i ty, které vznikly s jistou časovou prodlevou. Najdeme mezi nimi texty vysloveně triumfalistické, texty neutrálně prostě sdělovací i takové, které událost líčí jako národní katastrofu. Jinak řečeno, dnes patrně již neznámý autor ještě ke stému výročí v písni Aria: O Bílo-Horské bitvě a victorii anno 1620 8. Novembris pateticky veršuje „*ej, Bílá Hora kvete, právě ve stým roce, patrně spatřujete, kdež byla poušť sice, dům počestný Matky Boží, v stavení se tuze množí, victoria, victoria, v celé české zemi.*“ Historik Josef Pekař je ve svém daleko pozdějším hodnocení až odtažitě věcný a neutrální, František Palacký považuje léta po Bílé Hoře za dobu úpadku... A Komenský, ač s nejmenším časovým odstupem, přesto také až po uzavření Vestfálského míru, sevřen úzkostí píše Kšaft...

A co teprve interpretace odkazu Mistra Jana Husa v první části „husitské“ filmové trilogie režiséra Otakara Vávry z poloviny 50. let minulého století! Zde si dovolím být velmi osobní. Do titulků zakomponovaný vysvětlující komentář, že „*boj proti feudálnímu útisku mohl vésti Hus jen formou náboženskou, a tak volaje po vítězství boží pravdy, volal tím po spravedlivém společenském řádu,*“ je pro mne (a jistě nejen pro mne) urážkou náboženského cítění i osobní víry, s ohledem na skutečnost, že podobný „spravedlivý společenský řád“, po jakém prý Hus volal, umučil v roce natočení Vávrova snímku baptistického kazatele Cyrila Burgeta a už čtyři roky před ním třeba číhoštského faráře Josefa Toufara. Že tento „řád“ rozpoutal proti církvi a věřícím kampaň, do které svým proticírkevním

zápalem Vávrův Jan Hus výborně zapadl... V tomto případě už se nejedná pouze o subjektivní výklad historie, ale o její zcela záměrné zkreslování a překrucování sloužící propagandě.

Ano, i při hodnocení – nejen charakteristik historie, nýbrž i při hodnocení historie samotné, si můžeme klást jednu z nejdůležitějších otázek, které kdy byly vysloveny – spolu s Pilátem Pontským se můžeme ptát: „Co je pravda?“ Nebo v tomto případě možná ještě spíš: „Kde je pravda?“

Ale konečně: Je historie učitelkou života? Tato charakteristika je podle mého mínění v celém Ciceronově výroku tou nejdiskutabilnější.

Český spisovatel Ondřej Neff údajně prohlásil, že historie je učitelkou, která má velmi mizerné žáky. Pokud to skutečně řekl, pak o něco expresivněji parafrázoval zřejmě Indíru Gándhiovou, která historii označila dokonce za *nejlepší* učitelku, její žáky však za obzvlášť nepozorné.

Pravdivost obou těchto tvrzení se mi naplno vyjevila loni v listopadu při sledování filmu Robina Kvapila *Velký vlastenecký výlet*, kdy jsem po zhruba dvouhodinové projekci a následné asi půlhodinové diskusi s režisérem nabyla dojmu, že někteří lidé nejsou schopni načerpat poučení nejen z historie, ale dokonce ani z konfrontace s děním probíhajícím v reálném čase, v té nejpřítomnější přítomnosti. Že zůstávají zcela netečnými tam, kde si jiný s hrůzou uvědomuje paralely s událostmi, které se už někdy staly, třeba když ochrana vlastní jazykové menšiny poslouží autoritářskému vůdci jako záminka pro vojenské napadení sousední země a následnou anexi jejích území.

Nesporuji to, že odlišná (historická i životní) zkušenost ústí v rozdílné pohledy. Jestliže se u nás v době komunistické totality někomu vedlo dobře nebo se mu alespoň neděla žádná zjevná příkoří, takže mohl vést více či méně skromný, ale přece jen pohodlný život, je jisté, že bude autoritářské režimy vnímat, ne-li vysloveně pozitivně, pak alespoň s jistou shovívavostí a tolerancí. Všechno má ale své meze. Ve chvílích, kdy trojice protagonistů popírá realitu tváří v tvář hrůzným důkazům, ve chvílích, kdy světlý borový les s masovými hroby označí za „divný místo“, protože je to tam „takový fejkový“, pociťuje soudný člověk jen obrovský zmar a bezmoc, chce se mu s těmi lidmi zacloumat a ze všech sil na ně zakřičet: „Už se konečně proberte!“ Kdyby měli být tito lidé reprezentativním vzorkem celé naší společnosti, pak by – řečeno slovy z písně Karla Kryla – „byl hrozný tento stát...“ I proto, že – jak by pravil někdejší britský premiér Winston Churchill – „*národ, který zapomene svou minulost, nemá žádnou budoucnost.*“

Historií nepoučení, respektive o *historii* nepoučení jednotlivci jsou reálným nebezpečím pro společnost, protože tuto společnost spoluvytvářejí. Ještě větším nebezpečím pro společnost jsou ovšem takto nepoučení političtí lídři, neboť jsou to oni, kdo tuto společnost směřují a vedou – pryč a daleko od ideálu Platónovy Ústavy (v tom smyslu, že v čele státu by měli stát ti nejlepší s důkladnou výchovou, která jim umožní dobrat se filozofického poznání dobra vyzařujícího světlo pravdy) a Campanellova Slunečního státu (kterážto utopistická představa ideální společnosti staví do pozice svrchovaného vládce toho nejmoudřejšího).

Jak se tedy *učit historii* a jak se *učit z historie*?

Na podzim loňského roku jsem měla příležitost navštívit v Praze dva unikátní výstavní projekty. Ten první byl připomínkou devítistého výročí úmrtí kronikáře Kosmy a jeho součástí byla i výstava s názvem *Nejstarší rukopisy*. V Zrcadlové kapli Klementina byly soustředěny téměř všechny dochované středověké rukopisy jeho slavné kroniky, a to včetně vzácného Lipského rukopisu s jediným dochovaným vyobrazením autora. A právě nad tímto rukopisem otevřeným na stránce, kde se nachází onen ikonický portrét známý z učebnic literatury i dějepisu, jsem stála a dlouho přemýšlela nad tím, co vlastně vidím. Nad tím, že se zrakem dotýkám historie a že skutečnost je jiná, než jsem si

ji představovala, protože Kosmův portrét není na titulní straně či předsádce kroniky, jak jsem se podle obrázků z učebnic mylně domnívala, nýbrž téměř na straně poslední. Nad tím, proč se tu usilovně snažím přechýst alespoň fragment stovky let starého textu...

Druhým projektem, který chci využít k ilustraci způsobu získávání historického poučení, byla výstava z Etiopie zapůjčených kosterních pozůstatků australopitéků známých jako Lucy a Selam. Přitahovala mne možnost je vidět. Ne jako nějaké své dávné předky, kteří se před miliony let dílem evoluce postavili na zadní končetiny, zvolna napřímili páteř a vydali se cestou hominizace a později sapientace, ale (samozřejmě při naprostém zachování piety) jako exponáty, v nichž se zrcadlí historie tak dávná, že se vymyká lidské představivosti. Můj pohled přesvědčené zastánkyně kreacionismu zůstal v tomto směru nadále skeptickým, ale dojem z viděného byl velmi silný.

V předposlední den této krátkodobé výstavy se v části Národního muzea tvořily dlouhé fronty návštěvníků. S trochou nadsázky lze říct, že děti čekající v nich se svými rodiči mohly jako určitý bonus zažít alespoň na chvíli něco z toho, co v době socialismu patřilo v naší zemi ke koloritu. Jen s tím rozdílem, že teď to bylo čekání na možnost vidět něco světově unikátního, zatímco tehdy se stály fronty na vcelku běžné potraviny nebo předměty denní potřeby.

A tím se v posloupnosti dostávám ke třetí, poslední, ilustraci. Východočeské divadlo Pardubice má ve svém repertoáru bláznivou komedii s názvem Atomová kočička. Tato hra graduje v okamžicích, kdy se hlavní hrdinové ocitnou (teleportováni jakýmsi časoprostorovým zlomem) na Národní třídě

17. listopadu 1989, přímo na studentské demonstraci. Publikum vybízeno hlavnímu protagonisty skanduje „svobodu, svobodu“ a na pódium nastupuje další část ansámblu v uniformách pohotovostního pluku SNB v bílých přilbách a bílými obuškami odhodlaně buší o své plexisklové štíty...

Samozřejmě jsem nezažila Sametovou revoluci, koneckonců i moji rodiče byli tenkrát sami ještě dětmi. Divadelní představení, jakkoli bylo téměř po celou dobu ohňostrojem ztřeštěností atakujících divákovu bránci, v ten okamžik zvažnělo a mrazivě autenticky vyprávělo kus naší historie. A mně i rodičům dalo okusit něco z pohnuté atmosféry těch památných dnů, kdy se rodila svoboda naší země, z doby, ke které žáky a studenty školní dějepis bohužel většinou nezavede, prostě proto, že na to na konci školního roku nevyjde čas a v září se začíná jiné téma...

Chci tedy definovat – a na těchto třech uvedených ilustracích demonstrovat – existenci tří modalit učení se historii a učení se z historie: **Číst, vidět, prožít.** Nebo latinsky „*lege, vide, experire,*“ když už v tomto textu vycházím z myšlenky římského rétora... V souladu se zásadami Komenského přesně v této posloupnosti, neboť jedno rozvíjí a prohlubuje druhé. To poslední je potom dozajista nejcennější, avšak historie, ač se někdy ráda opakuje, je ze své povahy taková, že přece jen skýtá události a děje zcela unikátní a v duchu výroku Hérakleita z Efezu neumožňuje vstoupit dvakrát do téže řeky. V některých případech lze ono prožití navodit právě v souvislosti s přečteným a viděným, jindy ho lze dosáhnout třeba za pomoci umělé inteligence a virtuální reality (jako se tomu děje například v některých vynikajících projektech Paměti národa“). Jsou však i případy, kdy je lépe skončit u viděného, protože prožití historické události by nebylo vhodné ani bezpečné.

Nelze opomenout ani to, že ono *učení se* v intencích těchto modalit si žádá i dobré průvodce, dobré učitele. Takové, kteří plní náročný Komenského požadavek, že „*naši učitelé nesmějí být podobni sloupům u cest, jež pouze ukazují, kam jít, ale samy nejdou.*“

V kampani před loňskými parlamentními volbami jsem při setkání s některými mě myšlenkově blízkými kandidáty zavedla řeč na téma volebního práva pro osoby mladší 18 let. Myslím, že občas

žiju v nějaké zvláštní sociální bublině, přesto mi přišlo pozoruhodné, když mně v přesvědčení, že volební právo by měli mít mladí lidé už od sedmnácti, možná i od šestnácti let, podpořila i skupina vedle stojících seniorů. Ač to byla lehká nadsázka, padl v té debatě také návrh podmínit právo hlasovat ve volbách, nebo alespoň určit váhu odevzdaného hlasu na základě výsledku jednoduchého testu znalostí základů státoprávní teorie, možná i dějin naší země, který by byl na rubu hlasovacího lístku. A tím jsme se dostali k rozsáhlé diskusi o výuce historie na školách, v níž nescetněkrát rezonovala otázka, proč se tak opomíjí výuka moderních dějin. Proč se děje to, že pojednání o pravěku slyší žák a student prakticky na každém stupni našeho vzdělávacího systému, zatímco na dějiny po roce 1945 se ve výuce prakticky nedostane a třeba informace o tom, co byla karibská krize, si student chvatně dohledává sám, když to potřebuje vědět? Obávám se, že pravým důvodem je pohodlnost mnoha pedagogů, neschopnost kritického myšlení, neochota k sebevzdělávání, nechuť pouštět se na potenciálně tenký led, ale především to, že ani u nich samotných nikdo nepoložil pro vztah k historii ten správný základ. A pak je zde samozřejmě i chyba systémová, chyba v nastavení kurikula, osnov, vzdělávacích programů. A s tím, žel, ani sebelepší učitel mnoho nezmůže.

A konečně do hledání odpovědi na otázku, zda je historie učitelkou lidstva, vstupuje proměnná v podobě příjemců jejího výkladu. V podobě těch, kteří mohou historii v této roli buď přijmout, ignorovat ji, nebo ji kategoricky odmítnout.

Jednou z nesmírně zajímavých událostí uplynulého roku bylo otevření obálky s údajně posledními slovy prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Medializace případu „tajuplné obálky“ vzbuzovala legitimní očekávání čehosi velkého, zásadního, snad až světodějného... Nakonec se ukázalo, že nic takového se v ní neskryvá. Že těch několik obyčejnou tužkou popsaných listů papíru zachycuje volný proud myšlenek muže, který je přesvědčen, že stojí na konci své životní pouti. Bylo to zklamání? Je to zklamání? Nemyslím si. I kdyby jen pro jednu část toho nesouvislého textu: „*Lidé jsou rádi hloupi – nijak jim to neusnadňujte, hádejte se a hádejte...*“ Mám dojem, že tato jeho slova lze vztáhnout i na historii. Jsou lidé, kteří ji rádi ignorují, lidé, kteří ji popírají, lidé, kteří ji překrucují... To je krátkozraké, ano, je to vysloveně hloupé. A pak jsou lidé, kteří si uvědomují její význam. A ti by se podle Masaryka měli s těmi ignoranty, popírači a překrucovači hádat a hádat... Minimálně za pokus to stojí.

Po celém tomto uvažování, zeptejme se znovu: Je historie učitelkou lidstva? Kéž bychom to mohli říci! Vztáhnout tento výrok na lidstvo jako celek však bohužel možné není a následkům toho čelí lidské společenství prakticky na denním pořádku.

Jan Amos Komenský spatřoval ve vzdělání prostředek k nápravě světa. V tomto jeho pojetí „*cílem vzdělání a moudrosti je, aby člověk viděl před sebou jasnou cestu života, po ní opatrně vykračoval, pamatoval na minulost, znal přítomnost a předvídal budoucnost.*“ Pamatování se na minulost má v cestě k tomuto cíli své nezpochybnitelné, ba přímo zásadní místo. I proto, že její nepřijetí, nepochopení a nepoučení se z ní představuje i v dnešní době rozvinutých možností vědy a umělé inteligence pro člověka existenciální riziko. „*Ti, kteří si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu, aby si ji zopakovali,*“ pronesl španělsko-americký filozof George Santayana. A jeho výrok bychom mohli doplnit slovy Roberta Baden-Powella, generálporučíka britské armády, spisovatele a zakladatele skautského hnutí, že si ji zopakují „*včetně všech předchozích léček a omylů.*“

Ne, nemůžeme uzavřít, že je historie učitelkou lidstva. Ale má jednoznačně potenciál jí být, může jí být. Mnohdy skutečně dokonce i tou nejlepší. Ovšem nejen to. Ona by jí měla být. Její známost a znalost je totiž nejen v bytostném zájmu člověka, ale i v zájmu samotného lidství.

